

Mensbeeld en methode

Hoe brengen we de ervaring terug in de sociologie?

In 1964 hield George C. Homans zijn befaamde voorzitterstoespraak op de jaarvergadering van de *American Sociological Association* onder de titel *Bringing Men Back In*. Homans was ontevreden over de hoge abstracties van met name de functionalistische sociologie in die dagen. Structuren en culturen, normen, rollen en instituties verborgen te zeer het eigenlijke object van de sociologie, dat naar Homans' mening vooral bestond in 'individual consciousness'. De abstracte roldragers zouden vervangen moeten worden door concrete mensen 'van vlees en bloed'. Wat door de aderen van gewone mensen vloeiende was vooral het eigen belang, dat hun handelen motiveerde en bepaalde. Mensen hebben gescheiden belangen en kunnen niet voor elkaars belangen instaan. In een interessante passage verwijst Homans naar hoofdstuk 13 van de *Leviathan* van de zeventiende-eeuwse filosoof Hobbes.

De toon van de nieuw begeerde sociale theorie werd daarmee gezet. Op zoek naar concrete werkelijkheid vond Homans de oorlog van ieder tegen allen, een eigentijdse constructie van Hobbes om een destructieve burgeroorlog ten gunste van een absoluut heerser te beëindigen. Homans liet een kans voorbij gaan om ook naar een andere zeventiende-eeuwse filosoof te verwijzen, namelijk Spinoza, een tijdgenoot van Hobbes, die evenals Hobbes het fundamentele streven van de mens naar zelfbehoud als uitgangspunt had gekozen, maar die dit zelfbehoud vervolgens niet verengt tot of vereenzelvigd met een geïsoleerd en egoïstisch eigenbelang.

Wie zich nu, na bijna veertig jaar, afvraagt of de 'mens' van Homans inderdaad in de sociologische theorie en in de sociologiebeoefening is teruggebracht, wordt nogal teleurgesteld. Men kan de klacht van Homans herhalen: wat de sociologie vooral te bieden heeft zijn analyses van hoge abstractiegraad, waarin concrete personen 'van vlees en bloed' verdwenen lijken te zijn. Wie sociologische tijdschriften leest, inclusief dit mooie tijdschrift *Mens en Maatschappij*, wordt bevangen door een grote onmacht. Gaan die artikelen in die tijdschriften nog wel over concrete mensen in hun onderlinge verband? Met concrete ervaringen, belevingen en belevenissen, met persoonlijke geschiedenissen en toekomstidealen?

'De mens' wordt in de hedendaagse *mainstream* sociologie gezien als een knooppunt van objectieve kenmerken, die op grootschalige manieren worden verzameld, waarbij men veronderstelt dat ingewikkelde sociale verbanden vanuit deze individuele kenmerken kunnen worden verklaard. Echtscheidingsfrequenties worden zo verklaard uit het op 12-jarige leeftijd geregistreerde IQ. Godsdienstige affiliaties worden verklaard uit een individuele rationele keuze. Culturele verklaringen voor godsdienstige verschijnselen worden hierbij zelfs als 'onwetenschappelijk' terzijde geschoven, alsof Weber en Durkheim nooit bestaan hebben. Maar kan men een klassieke studie van bijvoorbeeld Owen Barfield, *Saving the Appearances, a Study in Idolatry* (1957), een toonbeeld van geduldige filologische betekenisanalyse van de verdwijnende christe-

lijke betekenissen in de moderne, verwetenschappelijkende, westerse samenleving zomaar 'onwetenschappelijk' noemen vanwege het feit dat die niet vanuit een methodologisch-individualistisch gezichtspunt of vanuit het Hobbesiaanse eigenbelang is geschreven? Wat een kortzichtige opvatting van wetenschap is dat dan.

Wetenschapsbeoefening als een 'generalizing of experience' kent vele vormen en gedaanten en in het huis van de wetenschap (een aan het christendom ontleende metafoor!) is plaats voor vele theorieën. Trouwens, wat voor soort kenmerk is nationaliteit? Of huisbezit? En hetzelfde geldt voor zovele andere individuele kenmerken of eigenschappen, zoals gehuwd zijn? Deze aan individuen toegekende kenmerken veronderstellen een zeer uitgewerkt, historisch gegroeid en institutioneel verfijnd bovenindividueel rechtsstelsel. Op grond van betekenissen (te analyseren á la Barfield) die dit stelsel biedt, kan men pas spreken van aan een individu toe te rekenen eigenschappen. Wanneer is iemand van Nederlandse nationaliteit, wanneer eigenaar van een huis, wanneer gehuwd? Het gaat hier steeds om relaties tussen mensen. De verschijnselen zijn niet onafhankelijk van elkaar. De tegenstelling tussen holistische verklaringen versus individuele verklaringen berust op een simplistische schijnredenering en verraadt een te smal maatschappijbeeld: de maatschappij wordt een ontzield verband.

Hoe kunnen we concrete ervaringen van mensen van vlees en bloed weer terugbrengen in de sociologie? De meeste sociologen zien mensen als wezens zonder tong, oren en ogen. Zonder lichamen (mooie, lelijke, dikke, vette lijven) en zonder afstotende of aantrekkelijke lichamelijkeid, zonder ziel (het Meadiaanse *self*), zonder geest (*mind*), zonder sociaal verband (*society*). Spontane taaluitingen worden in het *mainstream* sociologisch onderzoek geweerd, uitvoerige verhalen afgekapt, discussies, woordenwisselingen en interacties veronachtzaamd. De mensen hebben vaak niet meer keuzen dan voorgebakken antwoorden. Maar in mijn wijde omgeving ken ik geen mens die ooit met een simpel ja of nee, eens of oneens antwoordt.

Het mensbeeld in de sociologie is verschaald. Taal en handelingsvermogen, bewustzijn en zelfreflectie, vier kenmerkende eigenschappen van mensen, worden niet serieus genomen. Het ervaringsbegrip wordt weggemoffeld onder een berg van 'empirische data', die meestal niet meer dan een muisje baart. Correlaties zonder relaties. Om de sociale verschijnselen te redden moeten we weer het veld in, goed observeren, nauwkeurig luisteren, lezen wat er allemaal over die verschijnselen staat geschreven. Het feit dat mensen met een iets lager IQ iets vaker volgens de burgerlijke stand als gescheiden staan geregistreerd, is geen verklaring van wat dan ook; dit gegeven vraagt juist om een verklarende theorie. Hoe zou het in hemelsnaam toch mogelijk zijn dat domme mensen het minder lang met elkaar uit houden? (Let bovendien op de plotselinge, onaangekondigde en niet uitgelegde betekenisverschuiving, althans in de publiciteit, van 'iets lager IQ' naar 'domme' mensen). En dat wordt allemaal beweerd zonder dat ooit een echtscheiding van nabij is bestudeerd. Dus zonder noodzakelijk veldwerk. Advocaten die in hun beroepspraktijk honderden, rijke, betalende echtscheidingscliënten helpen, hebben ruime ervaring met deze verschijnselen. Spreekt die ervaring, wetenschappelijk gesystematiseerd en gewogen, de databerg niet tegen? Met andere woorden: het echte verklarende werk moet nog helemaal beginnen, na de vaststelling van de correlaties.

Een ervaringswetenschap die de sociologie toch wenst te zijn, zal naar mijn mening conse-

quenties moeten trekken uit dit verschraalde mensbeeld. Die consequenties liggen (a) op het terrein van de methoden van onderzoek (in het meervoud), (b) in de ontwikkeling van een veelheid van theoretische oriëntaties en (c) in een verruimde en niet monopolistische opvatting van rationaliteit en wetenschap. Niet de methode hoort het object te bepalen, maar het onderwerp van studie de methoden.

De Nederlandse sociologie is nauwelijks klaar voor deze theoretisch-methodologische vernieuwing, geteisterd als ze al jaren is door de onvruchtbare dominantie van twee elkaar bekampende scholen, die echter beide de ervaring van concrete mensen geweerd hebben uit hun analyses. In de mensenmaatschappij worden mensen als mieren beschreven, in stereotiepe beelden, die geheel in het teken staan van de eigen theorie. Door de blikvernauwende schoolstrijd kent de Nederlandse sociologie nauwelijks meer een bloeiende traditie van fenomenologische sociologie, van symbolisch interactionisme, van taal-en tekstanalyse. Van het in Groot-Brittannië nieuwe, frisse, wetenschappelijk volkomen verantwoord werkende kritisch realisme (Harré, Bhaskar, Archer, Collier, Sayer e.a.) heeft in Nederland nog geen student ooit gehoord. Ze worden eenvoudig dom en ongeïnformeerd gehouden. Geen wonder dat men zich hier zorgen maakt over de toekomst van de sociologie. Ik wil daarom de herinnering aan Homans' toespraak verlevendigen en uitroepen: *bringing men back in, again*.

Het eerste dat hier voor nodig is, is echter de ontscholing van de sociologie.

Kees Schuyt